

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.54>

ВПЛИВ ПРАВА ЄС НА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ ТА СВІТОВИЙ ПОРЯДОК

Іванов А.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Іванов А.В. Вплив права ЄС на національні правові системи та світовий порядок.

У статті проаналізовано вплив права ЄС на національні правові системи та світовий порядок. З розпадом Радянського Союзу ЄС розпочав активну працю над посиленням свого авторитету та впливу. У 90-х роках ЄС (члени якого також належали до Ради Європи) зробив ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) необхідною умовою для членства в ЄС, що передбачало велику підготовчу роботу у сфері прав людини для країн-кандидатів. Засновницькі договори ЄС, на відміну від звичайних міжнародних договорів, встановили новий правовий порядок, що має власні інституції, на користь яких держави обмежили свої суверенні права в дедалі ширших сферах, суб'єктами яких є не лише держави-члени, але й їхні громадяни. Активний розвиток інтеграційних процесів котрі відбуваються в рамках ЄС, призводить до подальшого зближення та тіснішої взаємодії національних правопорядків держав-членів з ЄС, внаслідок чого розширюється коло правовідносин, правове регулювання яких здійснюється нормами права ЄС. Ключову роль у належному функціонуванні та реалізації даних норм (права ЄС) відіграє специфічна процедура їх імплементації в національне право держав-членів, під якою розуміють процес транспонування норм права ЄС, включаючи створення порядку та процедур їх впровадження в національні правопорядки держав-членів. З поглибленням європейської інтеграції розпочалася конституціоналізація права ЄС: установчі договори еволюціонували від набору домовленостей, обов'язкових лише для держав-членів, до установчих договорів, які забезпечують основу єдиного правового режиму. Цей режим надає права та покладає обов'язки на всіх публічних і фізичних осіб на території ЄС, оскільки норми установчих договорів мають пряму дію та абсолютне верховенство, утворюють своєрідну інтеграційну правову систему. Нині існує тісний зв'язок між правом ЄС та національним законодавством країн-членів ЄС. Безперечним є і вплив права ЄС на національні правові системи країн-кандидатів у члени ЄС. Ці тенденції свідчать про те, що тоді як поява права Співтовариства (нині Союзу) породила новий правовий порядок, відмінний від національного права ці історично відмінні правопорядки тепер утворюють спільну правову систему.

Ключові слова: право ЄС, європейська інтеграція, інструменти впливу, транспозиція, імплементація, гармонізація, національна правова система, правовий порядок.

Ivanov A.V. The impact of EU law on national legal systems and the world order.

The article analyzes the impact of EU law on national legal systems and the world order. With the collapse of the Soviet Union, the EU began active work on strengthening its authority and influence. In the 1990s, the EU (whose members also belonged to the Council of Europe) made the ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights) a necessary condition for EU membership, which involved a lot of preparatory work in the field of human rights for candidate countries. The founding treaties of the EU, in contrast to ordinary international treaties, established a new legal order with its own institutions, in favor of which states limited their sovereign rights in increasingly wide areas, the subjects of which are not only member states, but also their citizens. The active development of integration processes taking place within the framework of the EU leads to further convergence and closer interaction of the national

legal systems of the member states with the EU, as a result of which the circle of legal relations, which are legally regulated by the norms of EU law, is expanding. A key role in the proper functioning and implementation of these norms (EU law) is played by the specific procedure of their implementation into the national law of the member states, which is understood as the process of transposition of the norms of EU law, including the creation of the order and procedures for their introduction into the national legal systems of the member states. With the deepening of European integration, the constitutionalization of EU law began: the founding treaties evolved from a set of agreements binding only on member states to founding treaties that provide the basis of a single legal regime. This regime grants rights and imposes obligations on all public and natural persons on the territory of the EU, since the norms of the founding treaties have direct effect and absolute supremacy, forming a kind of integration legal system. Currently, there is a close connection between EU law and the national legislation of the EU member states. The impact of EU law on the national legal systems of candidate countries for EU membership is indisputable. These trends suggest that while the emergence of Community (now Union) law has given rise to a new legal order, distinct from national law, these historically distinct legal orders now form a common legal system.

Key words: EU law, European integration, instruments of influence, transposition, implementation, harmonization, national legal system, legal order.

Постановка проблеми. Європейський Союз (далі – ЄС) сформував свій унікальний правопорядок, у межах якого здійснюється регулювання усієї сукупності правових явищ, які виникають у його межах. Національні системи європейських країн дедалі більше піддаються впливу права Європейського союзу та прецедентного права його Суду. Хоча інтенсивність впливу значно відрізняється в різних державах, сьогодні право ЄС і національне законодавство держав-членів ЄС тісно переплетені.

Стан опрацювання проблематики. Питання впливу права ЄС на національні правові системи та світовий порядок неодноразово привертало увагу як українських, так і іноземних дослідників, серед яких: І. Брацук, Х. Келлер, А. Росас, А. Світ, М. Фішер та ін. Утім дослідження спеціально присвячені саме окресленому питанню у правовій доктрині майже відсутні.

Мета дослідження – проаналізувати вплив права ЄС на національні правові системи та світовий порядок.

Виклад основного матеріалу. З розпадом Радянського Союзу ЄС розпочав активну працю над посиленням свого авторитету та впливу. У 90-х роках ЄС (члени якого також належали до Ради Європи) зробив ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) [1] (далі – ЄКПЛ) необхідною умовою для членства в ЄС, що передбачало велику підготовчу роботу у сфері прав людини для країн-кандидатів [2, с. 681-682]. Засновницькі договори ЄС [3;4], на відміну від звичайних міжнародних договорів, встановили новий правовий порядок, що має власні інституції, на користь яких держави обмежили свої суверенні права в дедалі ширших сферах, суб'єктами яких є не лише держави-члени, але й їхні громадяни [5].

Слід відзначити, що більшість початкових Договірних держав (включаючи Великобританію, Ірландію, Італію, Німеччину, Бельгію, Нідерланди, Австрію, Норвегію та Швецію в цьому томі) серйозно недооцінили ступінь впливу ЄКПЛ на їхні національні правові системи. Коли ЄКПЛ набула чинності, жодна з цих держав (за важливим винятком Ірландії) не мала ефективних систем захисту прав у сучасному розумінні. Проте, той факт, що система Конвенції розвивалася в той самий період, коли виникли та дозріли багато національних систем захисту прав, безсумнівно, сприяв зусиллям Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) створити власну політичну легітимність [2, с. 678].

Франція і Швейцарія (яка була стурбована питаннями нейтралітету) ратифікували відносно пізно, після кількох невдалих спроб. Для інших держав, які ратифікували пізно (Іспанія, Словаччина, Польща та повторна ратифікація Греції після військового правління), політична легітимність ЄКПЛ та ЄКПЛ здебільшого сприймалася як належне. Кожна з цих держав тоді переживала процес демократизації після довгих років репресивного, авторитарного правління. Демократія і захист прав були жорстко ототожені. Свідченням надзвичайного успіху ЄКПЛ є те, що для цих держав Конвенція запропонувала встановлений, «зовнішній» і, отже, законний нормативний стандарт для переходу до конституційної демократії. Приєднання фактично засвідчило б їхню

приналежність до кола хороших європейських країн, де в іншому випадку домінувала б Західна Європа. Ці держави з ентузіазмом ратифікували Конвенцію, не зробивши важливих застережень. Росія, Туреччина та Україна також скористалися перевагами сертифікації, хоча, можливо, з меншою прихильністю до спільних цінностей.

Цікаво, що використання декларацій і застережень також різниться залежно від держави та часу. Деякі країни (Франція, Швейцарія) свого часу широко використовували застереження та заяви; інші робили це помірно або взагалі не робили (Польща). Деякі держави (Туреччина) не розглядали серйозно відповідність національного законодавства ЄКПЛ на момент ратифікації.

Зрештою більшість країн досягли значного прогресу у виправленні несумісності між внутрішнім законодавством і гарантіями Конвенції. Застереження дозволили багатьом державам приєднатися до режиму, враховуючи досить специфічні проблеми, але ці занепокоєння були послаблені зі зміною обставин і соціалізацією режиму. Зі свого боку, ЄСПЛ тлумачить застереження вузько, щоб гарантувати, що Договірні сторони не підривають цілі Конвенції [2, с. 679].

З часом використання застережень і декларацій зменшилося. Однією з причин цього є те, що, розвиваючись, система Конвенції завоювала довіру та доброзичливість держав.

Активний розвиток інтеграційних процесів котрі відбуваються в рамках ЄС, призводить до подальшого зближення та тіснішої взаємодії національних правопорядків держав-членів з ЄС, внаслідок чого розширюється коло правовідносин, правове регулювання яких здійснюється нормами права ЄС. Ключову роль у належному функціонуванні та реалізації даних норм (права ЄС) відіграє специфічна процедура їх імплементації в національне право держав-членів, під якою розуміють процес транспонування норм права ЄС, включаючи створення порядку та процедур їх впровадження в національні правопорядки держав-членів [6, с. 8, 12].

У даному контексті слід відзначити, що в аспекті гармонізації законодавства держав-членів із законодавством ЄС мають значення дві основні форми правових актів: регламенти та директиви. При цьому, якщо регламенти є обов'язковими в повному обсязі та безпосередньо застосовуються в усіх державах-членах, стаючи невід'ємним компонентом національних правових систем, відіграючи ключову роль в уніфікації національних правових систем у всьому ЄС, то директиви зобов'язують держави-члени до мети, яка має бути досягнута, залишаючи їм вибір форми та методів. Усі директиви мають бути перенесені в національне законодавство, і держави-члени мають досягти цього встановлені результати, але вони вільні вирішувати щодо форми та методів [7, с. 1519-1520]. Таким чином, директиви є «рамковим законом» [8, с. 100] та інструментом для гармонізації законів держав-членів, поважаючи їхні відмінні правові традиції та специфіку правових систем «з якомога меншим втручанням у їхні власні закони, національні термінології та концептуальної системи в цілому» [9, с. 90]. При цьому, директива буде діяти лише тоді, коли буде прийнятий відповідний нормативно-правовий акт національного законодавства певної країни, який в повній мірі або частково відтворить її положення. Цікаво, що застосовуючи національне право, завданням національного суду є тлумачення та використання законодавства, прийнятого для виконання директиви у відповідності до вимог права ЄС, не виходячи за рамки свободи дій згідно національного права. Застосовуючи національне право, яке прийняте раніше або пізніше від директив, національний суд зобов'язаний тлумачити його у якомога більшій відповідності до даних директив [10, с. 13]. Директива може мати пряму дію, лише якщо держава не виконала зобов'язання щодо її імплементації, і лише після закінчення періоду, встановленого для імплементації директиви в національне право [9, с. 145].

Імплементація має дві фази: транспонування та застосування. Транспонування полягає у розробці нового національного правового акту або внесенні змін до існуючого законодавства для досягнення мети, викладеної в директиві. З термінологічної точки зору важливо, що транспонування вимагає перенесення наднаціональних правових концепцій у національні правові системи (тобто міжконцептуальний перенесення термінів [11, с. 32]. На цьому етапі національні розробники стикаються з проблемами, пов'язаними з вибором адекватних термінів для позначення наднаціональних понять. Вибір техніки транспозиції може бути обмежений типом методу гармонізації, прийнятого в директиві. Зокрема, техніка копіювання може бути викликана методом максимальної гармонізації, який вимагається в директиві (на відміну від методу мінімальної гармонізації). При повній (або максимальній) гармонізації сфера політики повністю та вичерпно регулюється на рівні ЄС. Держави-члени повинні забезпечити повну відповідність і мати дуже обмежені можливості для транспонування (іноді їх немає), щоб адаптувати його до національних

традицій і правової мови держави, не маючи додаткової компетенції в цій сфері. У цьому випадку директива нагадує регламент і має тенденцію регулювати сферу політики досить детально. Держава-член не може запроваджувати або зберігати національні положення, які суперечать директиві. Наприклад, у випадку захисту споживачів національні положення можуть не забезпечувати вищий рівень захисту, який був би можливий у випадку директив з мінімальною гармонізацією. До 2005 року директиви щодо захисту споживачів ґрунтувалися на методі мінімальної гармонізації через значні відмінності між державами-членами та відсутність політичного консенсусу. Це негативно вплинуло на захист споживачів у ЄС. Першою директивою щодо захисту прав споживачів, заснованою на повній гармонізації, була Директива про недобросовісну комерційну практику (2005/29/ЄС), яка є однією з директив, охоплених цим аналізом. Незважаючи на те, що він містить деякі положення, які надають свободу дій у виборі методу реалізації, він значною мірою нагадує нормативний акт. Другий етап імплементації – це застосування національного законодавства, яке транспонує директиву, включаючи її тлумачення судами. Цей документ охоплює лише фазу транспонування реалізації [12, с. 196].

Цікаво, що за відсутності норм законодавства ЄС, що регулюють певну сферу, і особливо за відсутності компетенції ЄС у тій чи іншій сфері, питання регулюється національним законодавством. Проте такі ситуації не виходять повністю з сфери дії законодавства Союзу, оскільки можуть бути особливості відповідного національного законодавства, які суперечать нормам права Союзу. Національне законодавство, навіть якщо воно базується на виключній національній компетенції, завжди має відповідати праву Союзу. Якщо питання виноситься на розгляд Європейського суду через запит про попереднє рішення, Суд може визнати, що право Союзу «перешкоджає» національному праву певного змісту. Для того, щоб дійти такого висновку, Європейський суд, не маючи повноважень давати авторитетне тлумачення національного законодавства, обов'язково повинен мати певне розуміння національного правила, яке розглядається. Це ще більш актуально в контексті процедур порушення, ініційованих Комісією (стаття 258 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС [4]) або державою-членом (стаття 259 ДФЄС [4]) проти держави-члена за ймовірне невиконання зобов'язань законодавства Союзу. Таке порушення може впливати не лише з поведінки національних органів влади, але й зі змісту норм національного права [13, с. 383-384]. Хоча Суд ЄС у таких випадках не має компетенції анулювати національне правило, визнане таким, що суперечить праву Союзу, рішення про невиконання може спричинити за собою зобов'язання відповідної держави-члена скасувати або змінити національне правило і повторне невиконання цього зобов'язання може призвести до фінансових санкцій відповідно до статті 260 ДФЄС [4].

Для того, щоб оцінити, чи суперечить національне правило законодавству Союзу, Суд ЄС обов'язково повинен визначити значення, яке слід надати національному правилу, також у ситуаціях, коли національне прецедентне право не містить вказівок або суперечить їм. Хоча таке визначення не є обов'язковим для національних судів, і можна сказати, що Суд ЄС розглядає національне законодавство як питання факту, а не права [13, с. 383-384, 391-392], залишається фактом, що національне право також є нормативним, а не суто фактичним явищем. У будь-якому випадку, відмінність між питаннями права та питаннями факту далеко не чітка [14, с. 83-109].

У той час як національне законодавство, відповідно до того, що було сказано вище, завжди має відповідати праву Союзу, останнє також покладається на національне законодавство для досягнення своїх цілей. Згідно зі статтею 291(1) ДФЄС, держави-члени вживають усіх заходів національного законодавства, необхідних для виконання юридично обов'язкових актів Союзу. Таким чином, головний принцип полягає в тому, що реалізація відбувається в рамках національного правового порядку. Лише у тих випадках, коли потрібні уніфіковані умови для імплементації, правовий акт Союзу (зазвичай законодавчий акт) відповідно до статті 291(2) надає виконавчі повноваження Комісії або, в деяких випадках, Раді. Необхідність ухвалення національних імплементаційних актів особливо очевидна щодо директив, але також нормативні акти можуть потребувати національних імплементаційних заходів [4].

Зобов'язання держав-членів ухвалювати заходи, необхідні для імплементації юридично обов'язкових актів Союзу, доповнюється зобов'язанням, передбаченим у другому абзаці частини 1 статті 19 ДФЄС забезпечувати засоби правового захисту, достатні для забезпечення ефективного правового захисту в сферах, охоплених Союзне право [15;16], а також статтею 325 ДФЄС, яка посилається на різноманітні зобов'язання держав-членів і Союзу щодо боротьби з незаконною діяльністю, яка зачіпає фінансові інтереси Союзу, включно зі статтею 325(3) зобов'язанням дер-

жав-членів координувати свої дії та організувати разом з Комісією тісну та регулярну співпрацю між компетентними органами [4].

Окрім таких загальних посилань на обов'язки національних органів, право Союзу може містити більш конкретні вимоги щодо статусу та функціонування національних органів. Очевидним і добре відомим прикладом є роль національних судів як частини правової системи ЄС та вимоги, що випливають із другого абзацу статті 19(1) Договору про ЄС (далі – ДЄС), а також статтю 267 ДФЄС та положення Статуту Суду та його Регламенту, що регулюють процедуру попереднього рішення [17]. Іноді законодавство Союзу йде навіть далі, наказуючи державам-членам призначати певні національні суди для виконання певних завдань Союзу, як того вимагає право Союзу [5].

З поглибленням європейської інтеграції розпочалася конституціоналізація права ЄС: установчі договори еволюціонували від набору домовленостей, обов'язкових лише для держав-членів, до установчих договорів, які забезпечують основу єдиного правового режиму. Цей режим надає права та покладає обов'язки на всіх публічних і фізичних осіб на території ЄС, оскільки норми установчих договорів мають пряму дію та абсолютне верховенство, утворюють своєрідну інтеграційну правову систему.

Важливо зазначити, що всі країни-члени під час розробки Лісабонської угоди, підписали декларацію про найвищу юридичну силу, де закріпився принцип верховенства права ЄС над законами держав-членів. Принцип верховенства був втілений у декларації саме в тому формулюванні, яке було сформульовано в практиці Суду ЄС. Цей факт чітко підкреслює роль Суду ЄС у розвитку наднаціонального права. Практика Суду ЄС призвела до запровадження фундаментального принципу верховенства наднаціонального права в постійне використання державами-членами як такого, що базується на природі права ЄС.

У рішенні по справі *Amministrazione delle Finanze* проти *Simmenthal SpA* [18] Європейський Суд встановив: відповідно до принципу пріоритету права Співтовариства, співвідношення між положеннями договору та безпосередньо застосовними заходами інституцій з одного боку та національним законодавством держав-членів з іншого є таким, що ці положення та заходи не тільки через набрання ними чинності автоматично роблять незастосовними будь-які суперечливі положення чинного національного законодавства, але також перешкоджають прийняттю нових національних законодавчих заходів у тій мірі, в якій вони будуть несумісними з положеннями Співтовариства. Суд встановив, що несумісність між національним правом і правом Співтовариства має призводити не тільки до автоматичного незастосування першого, але також має перешкоджати прийняттю будь-яких нових національних правових норм, які не відповідають стандартам наднаціонального права. Такі висновки, безсумнівно, є сприяв ефективності всієї правової системи ЄС і допомагав державам-членам виконувати свої зобов'язання в рамках Європейського Союзу. У подальша практика Суду ЄС призвела до запровадження фундаментального принципу верховенства наднаціонального права в постійне використання державами-членами як такого, що базується на природі права ЄС.

Принагідно зауважимо, що початково принцип верховенства права в установчих договорах ЄС був відсутній, і це було проблемою, оскільки в правових системах деяких держав-членів були відсутні будь-які положення про верховенство європейського або міжнародного права, і, отже, вони могли теоретично скасувати, наприклад, деякі положення засновницьких договорів шляхом прийняття наступного національного акта [9, с. 142-143].

Що стосується впливу права ЄС на національні правові системи через практику ЄСПЛ, то існують наступні інструменти впливу ЄСПЛ у сфері національного законотворення:

- 1) стимулювання зміни, скасування чи прийняття законодавства у відповідності до вимог Конвенції та додаткових протоколів (доктринальний рівень);
- 2) сигналізування про недоліки існуючого законодавства у конкретних рішеннях (індивідуальний рівень);
- 3) винесення «пілотних рішень», пов'язаних із проблемою якості законодавства (системний рівень);
- 4) використання правових позицій ЄСПЛ та положень Конвенції для експертизи національного законодавства (експертний рівень) [19, с. 239].

Висновки. Нині існує тісний зв'язок між правом ЄС та національним законодавством країн-членів ЄС. Безперечним є і вплив права ЄС на національні правові системи країн-кандидатів у члени ЄС. Ці тенденції свідчать про те, що тоді як поява права Співтовариства (нині Союзу)

породила новий правовий порядок, відмінний від національного права ці історично відмінні правовопорядки тепер утворюють спільну правову систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Keller H., Sweet A. Assessing the impact of the ECHR on national legal systems. A Europe of rights: the impact of the ECHR on national legal systems. Cary (N.C.), USA: Oxford University Press, 2008. P. 677–712.
3. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-on-european-union.html>.
4. Treaty of the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union.html>.
5. Rosas A. European Union Law and National Law: A Common Legal System? International Actors and the Formation of Laws. Springer, Cham. 2022. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98351-2_2.
6. Брацук І.З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 230 с.
7. Eeckhout P. The growing influence of European Union law. *Fordham Int'l*. 2011. Volume 33. Issue 5. P. 1490–1521.
8. Kieran B. Legislating in the European Union. In *European Union Law*. 2nd Edn., ed. by Catherine Barnard, and Steve Peers, 2017. P. 97–142.
9. Šarčević S. New Approach to Legal Translation. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 1997. 326 p.
10. Van den Brink T. The Impact of EU Legislation on National Legal Systems: Towards a New Approach to EU – Member State Relations. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2017. P. 1–25.
11. Fischer M. Language (policy), translation and terminology in the European Union. In *Terminology in Everyday Life*, ed. by Marcel Thelen, and Frieda Steurs, 2010. P. 21–33.
12. Biel Ł., Doczekalska A. How do supranational terms transfer into national legal systems? Terminology. *International Journal of Theoretical and Applied*. 2017. Volume 26. Issue 2. P. 184–212.
13. Prek M., Lefèvre S. The EU courts as «national» courts: national law in the EU judicial process. *Common Mark Law Rev*. 2017. Vol. 54. P. 369–402.
14. Naomé C. Appeals before the Court of Justice of the European Union. OUP. 2018. P. 83–109.
15. Case C-64/16. Associação Sindical dos Juizes Portugueses. EU: C: 2018: 117.
16. Case C-619/18. Commission v Poland. EU: C: 2019: 531.
17. Rosas A. The National Judge as EU Judge: opinion 1/09. In: Cardonnel P et al (eds). *The constitutionalisation of the EU Judicial system*. Hart, 2012. P. 105–121.
18. Judgment of the Court of 9 March 1978. *Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA*. Reference for a preliminary ruling: Pretura di Susa – Italy. Discarding by the national court of a law contrary to Community law. Case 106/77.
19. Дуфенюк О. Вплив ЄСПЛ на формування наднаціональної та національної парадигми прав людини (український контекст). *Ideology and politics journal*. 2021. № 1(17). С. 232–250.